

УДК

О.М.Коберник
доктор педагогічних наук, професор
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриваються теоретико-методичні засади формування у майбутніх педагогів ціннісного ставлення до професійної діяльності. Здійснено аналіз понять «цінність», «ціннісне ставлення», «ціннісне ставлення до майбутньої професії», запропоноване авторське розуміння ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності як цілісне, інтегративне утворення в структурі особистості майбутнього вчителя, що проявляється в усвідомленні соціальної значущості педагогічної діяльності; наявності стійких професійних інтересів до праці вчителя; прагненні до творчої професійної діяльності. Доводиться, що формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності є складним та багатограним процесом, що має певні етапи – вибір професії, отримання професійних знань та виявлення на основі цього інтересу до професійної діяльності, перші самостійні кроки студентів до оволодіння професійними вміннями та навичками, розвитку накопиченого особистого досвіду в педагогічній діяльності. Стверджується, що процес формування у майбутніх педагогів ціннісного ставлення до професійної діяльності забезпечується такими педагогічними умовами: поетапне здійснення підготовки студентів на основі взаємозв'язку теорії і практики, інтеграції професійно орієнтованих дисциплін, диференційованого підходу до вибору методів педагогічного впливу відповідно до рівня професійної готовності студентів; застосування особистісно орієнтованих та інтерактивних методів і форм навчання студентів; впровадження різнорівневого змісту

навчальних і практичних завдань, відповідно до набутих знань та умінь студентів; проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах; активізація самостійної роботи студентів з використанням комплексно-диференційованих програм; налаштування студентів на саморозвиток, самовдосконалення, творчу самореалізацію.

Вступ. Сучасні умови соціально-економічних змін та інтеграція України до загальноєвропейського простору передбачають трансформації і в освітній сфері. На часі постала проблема формування особистості нового типу з високим рівнем розвитку морально-духовних якостей. З огляду на це освітній простір сьогодення, зокрема вищих навчальних закладів, покликаний створити належні умови для соціального та особистісного становлення майбутнього фахівця.

Якість підготовки педагогічних працівників, як підтверджують наукові дослідження, оцінки керівників і фахівців освіти відчутно відстає від вимог сучасного розвитку загальної середньої освіти. І це, в першу чергу, пов'язано з індиферентним ставленням до професії, відсутністю моральної цілісності особистості майбутнього фахівця. В зв'язку з цим, особливої актуальності в галузі державної освітньої політики набуває проблема формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Становлення особистості молодого педагога – це багатогранний процес, результатом якого є не тільки сукупність професійних знань, умінь та навичок, а й духовний світ майбутнього вчителя, його ставлення до оточуючої дійсності, реалій професійної діяльності, його розуміння екзистенційних питань людського буття.

Разом з тим, сучасна вища школа ще недостатньо уваги приділяє раціональному співвідношенню і взаємозв'язку соціокультурних, освітніх,

професійних і особистісних цінностей студентів і дотримується традиційних підходів в організації професійної освіти.

Ці обставини вимагають від педагогічних ВНЗ реформування освітнього простору з позиції аксіологічного підходу, який розкриває цінність професійної діяльності для суб'єкта в особистісному, освітньому та соціокультурному аспектах, здійснення підготовки фахівців у контексті формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Теоретичні основи дослідження. Проблеми аксіології стали предметом досліджень таких науковців як С. Анісімов, Л. Архангельський, О. Дробницький, О. Вишневський, А. Калінін, В. Лутай, М. Пільдінський, В. Сагатовський. Різноманітність підходів до визначення специфіки вихідних аксіологічних категорій пояснюється тим, що автори намагаються аналізувати явище цінності під різним кутом зору, на різному рівні абстракції, в різних зв'язках з іншими явищами дійсності.

Педагогічний аспект цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісного ставлення представлений в роботах І. Беха, О. Вишневського, В. Сластьоніна, М. Сметанського, О. Сухомлинської та ін. Зокрема, І. Бех, досліджуючи духовні цінності, надає пріоритет у їх формуванні особистісно-орієнтованій освіті, яка повинна будуватися на гуманістичних аксіологічних засадах.

Аналіз останніх дисертаційних досліджень (М. Лапкін, А. Петровський, С. Попова та ін.) свідчить, що проблема формування ціннісного ставлення розроблялася переважно в рамках шкільної освіти.

Як бачимо, наукові дослідження здійснюються переважно у площині теорії і методики виховання та навчання. Професійні ж аспекти, а саме формування ціннісного ставлення студентів – майбутніх учителів до майбутньої професійної діяльності вивчені допоки недостатньо.

Мета статті – розкрити теоретико-методичні засади формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності залежить від усвідомлення суті самого

поняття «цінність», «ціннісне ставлення», адже вони є складними, багатогранними за змістом та формою виявлення. З метою детального дослідження цих понять скористаємось системним аналізом відповідної філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури.

Поняття «цінність» як філософську категорію вперше було введено в науку німецьким вченим – філософом Р.Лотце в середині ХІХ століття. Цінність, на його думку, це значущість, якої набуває дійсність стосовно людини. Новий самостійний напрямок - аксіологія (від *axio* – цінність і *logos* – слово, вчення) у науці сформувався в кінці ХІХ століття. Ми виокремили такий філософський підхід, вихідні основи якого характеризують цінність як значущість та ідеал одночасно. Цю концепцію розвивали М. Дуранов та О. Дробницький у рамках суб'єктно-об'єктних відносин. Вони акцентували свою увагу на тому, що цінність є специфічною формою прояву відносин між суб'єктом та об'єктом з приводу задоволення потреб та інтересів суб'єкта. «Цінність, як підкреслював О. Дробницький, є моментом практичного ставлення до дійсності, який відноситься до того, що можна оцінювати, приймати чи відхиляти, перетворювати в мотив та мету поведінки [2, с.98]. Цінність – це своєрідна форма прояву відносин між суб'єктом та об'єктом, при якому якості об'єкта підлягають оцінці, відповідно до того, як вони задовольняють потребу суб'єкта [2, с.118]. Такі дефініції цінності підкреслюють не стільки значущість зовнішніх об'єктів для суб'єкта, скільки його особисте ставлення до них, яке виражається за допомогою оцінки.

Між іншим, як відмітив О. Дробницький, те що «зовні виступає як ставлення людини до предмета чи ... предмета до людини, в дійсності є ставленням людини до самої себе, до інших людей чи до суспільства» [2, с.248].

Цінність як ключове поняття аксіології представлена також у царині психолого-педагогічних наук. Психологи розглядають цінність як елемент структури особистості. Аналізуючи спонукальні сили людини, її активність психологи порівнюють цінність з такими поняттями як «значущість»

(А. Ручка, С. Рубінштейн), «внутрішня позиція» (Л. Божович), «установка» (Д. Узнадзе), «значення та особистісний смисл» (О. Леонтьєв), «мотив» (Б. Додонов), «ставлення» (В. М'ясищев). Як зазначає В. М'ясищева ці поняття означають ядро активності особистості, адже система суспільних відносин, до якої долучена кожна людина з моменту свого народження і до смерті, формує її суб'єктивне ставлення до всіх сторін дійсності, визначає ступінь їх значущості для суб'єкта [6, с.358].

Ціннісне ставлення визначається представниками педагогічної аксіології як внутрішня позиція особистості, що відображає взаємозв'язок особистісних і суспільних значень [8, с.42]. Ціннісне ставлення розкриває внутрішній світ особистості, основними складовими якого є стійкий зміст та особистісні цінності як джерело цього змісту. Особистісні цінності відображені у внутрішньому світі у вигляді ідеалів, добра, краси тощо; потреби у вигляді бажань, прагнень.

Ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності можливе за умови його усвідомлення, прийняття та реалізації у практичній діяльності.

Ціннісне ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності ми визначаємо як цілісне, інтегративне утворення в структурі особистості майбутнього вчителя, сутність якого полягає: в усвідомленні соціальної значущості педагогічної діяльності; наявності стійких професійних інтересів до праці вчителя; прагненні до творчої професійної діяльності.

Формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності є складним та багатогранним процесом, що має певні етапи – вибір професії, отримання професійних знань та виявлення на основі цього інтересу до професійної діяльності, перші самостійні кроки студентів до оволодіння професійними вміннями та навичками, розвитку накопиченого особистого досвіду в педагогічній діяльності. Це відбувається в процесі виховання та соціалізації особистості та залежить від багатьох факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Об'єктивні фактори існують незалежно від нашої свідомості і тому цілеспрямовано вплинути на їх зміни

повністю дослідники не можуть, а суб'єктивні фактори підлягають змінам і в результаті певного виховного впливу на них можливе отримання позитивних результатів.

Тому об'єктивними факторами формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності ми вважаємо рівень престижності, ставлення до даної професії в суспільстві, можливість професійної мобільності, рівень матеріальної винагороди за професійну працю та ін. Суб'єктивними факторами є: інтерес до обраної професії, психологічні особливості характеру та темпераменту особистості, можливість людини пов'язати своє життя з певним видом професійної діяльності. Особливе місце в ієрархії суб'єктивних факторів займає професійне виховання, так як саме воно є регульованим, цілеспрямованим процесом формування професійної самосвідомості, розвитку професійних інтересів та культури.

На думку А. Кир'якової, ціннісне ставлення до професійної діяльності проявляється найчастіше: 1) в прийнятті особистістю об'єктивних цілей діяльності для управління власної участі в ній; 2) у розумінні особистістю змісту діяльності, яка виконується; 3) в активній участі особистості в діяльності; 4) в практичному оволодінні особистістю різноманітними способами виконання певного виду діяльності [4]. Ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності формується через усвідомлення особистістю значущості цієї діяльності, розвиток у неї стійких професійних інтересів, емоційне переживання результатів своєї праці, виховання прагнення до активної творчої праці.

Формування мотивації професійної діяльності здійснюється за двома напрямками: перетворення загальних мотивів особистості в професійні, та, зміна системи професійних мотивів, що пов'язана зі зміною рівня професіоналізації. Реалізація першого напрямку полягає, не в останню чергу, в набутті знань та уявлень про майбутню професію. Загальна мотивація наповнюється професійним змістом. Особистість співставляє свої мотиви з вимогами професії та оцінює професію з точки зору задоволення своїх

потреб. Чим більше можливостей надає професія для задоволення потреб та інтересів людини, тим вища вірогідність долучення до професійної діяльності. Найвищої ефективності у трудовій діяльності людина досягає тоді, коли професія набуває особистісного значення.

Іншим напрямком формування мотивів є зміна мотивації на різних етапах професійного розвитку. Зміна домінуючої мотивації - це індивідуальний процес, що залежить від особистісних якостей, умов праці, навчання, організації діяльності.

Освітній процес вищого педагогічного навчального закладу є і середовищем і етапом професійної підготовки. Виникнення, становлення, актуалізація чи зміна мотивації у майбутнього вчителя відбувається саме тут: у процесі професійної підготовки. І, якщо мотивація передбачає задоволення особистих потреб, то ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності визначається тим, якою мірою ці потреби співпали з вимогами професії.

Головним моментом у становленні мотивації виступає той факт, що в ранній юності складаються особливі внутрішні умови, які ставлять її в центр психічного розвитку – зміна внутрішньої позиції, досягнення у сфері самосвідомості. Вираженням мотивації в ранній юності виступають професійні плани, що є спонукальними відносно сьогодення. Також головним надбанням ранньої юності в становленні мотивації виступає перетворення підліткової мрії про майбутню професію на більш реалістичний, націлений на дійсність план дій відносно своєї майбутньої професійної діяльності [1].

Вибіркова мотивація особистості в професійному становленні починає виконувати регулятивну функцію відносно всіх проявів і сторін особистості студента, чим забезпечується особистісна стійкість, можливість подолання труднощів, продукування нових цілей і засобів їх досягнення за реалізації вже поставлених. Виникає стійке вибіркоче ставлення до навчальних предметів відповідно до вибраної професії. Визначеність навчальної

діяльності професійною перспективою виявляється в усіх аспектах навчання. Залучення юнаків і дівчат у реальне професійне середовище дає змогу розкриватися тим їхнім якостям, які властиві професіоналу, що створює необхідні умови для вибору професії. Це можна забезпечити неперервною педагогічною практикою в школі.

Підсумком становлення і основою подальшого розвитку мотивації виступають осмислення своєї майбутньої професії та себе в ній, виникнення певного ставлення до своєї праці, а також готовності до активної самостійної діяльності в професійній сфері й прагнення до вдосконалення у професії. Таким чином, активність, що спонукається мотивацією, на етапі професійної підготовки спрямована на конструювання не тільки своєї практичної діяльності, а й себе самого як професіонала. І в той же час мотивація сама стає предметом самовиховання.

Саме в процесі професійного навчання відкривається якісно новий етап у становленні мотивації, адже відбувається співставлення вимог професії зі своїми особливостями, що й спонукає до конструювання своєї особистості в рамках професіоналізації й формування себе як професіонала. Ціннісна мотивація передбачає інтеграцію минулого (усвідомлення становлення її в попередніх вікових періодах), сьогодення (ставлення до нинішньої професійної підготовки) і майбутнього (бачення професійних перспектив).

У процесі оволодіння професією потреби та інтереси студента виникають та деталізуються внаслідок усвідомлення професійних перспектив й адекватної оцінки неузгодженості вимог до перспектив з наявними здібностями, знаннями та вміннями. У даному випадку, перспективи виступають в якості окремої мети студента.

Для формування мотивації важливим є середовище, в якому перебуває людина: чи відповідає це професійне середовище здібностям і потребам людини, чи зможе вона повноцінно реалізувати себе в ньому. Для того, щоб успішно реалізувати себе в своїй професії, бути висококваліфікованим знавцем своєї справи, необхідно також розумітися на проблемах сучасного

суспільства. Іншими словами, сучасна людина успішно поєднує в собі спрямованості з різних сфер життя та виробничої діяльності, що дозволяє їй гнучко реагувати на різні ситуації, що виникають в соціумі. Тому навчання у ВНЗ повинне забезпечувати такий розвиток, внаслідок якого формується не тільки спрямованість на професію, яку здобувають студенти, а й розвивається усвідомлення, що для того, щоб бути успішним, необхідно мати, або розвивати в собі ще й інші важливі для життя моральні та соціальні якості, знання, вміння, навички.

Ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності – це одна з необхідних якостей не лише фахівця з вищою освітою, а й високоморальної особистості.

Формування ціннісного ставлення до професійної діяльності відбувається у освітньому просторі ВНЗ. Це в першу чергу забезпечується відповідним змістом професійної підготовки, що спрямований на:

- забезпечення взаємоповаги, такту та терпіння при взаємодії педагогів та студентів;
- створення умов для реалізації ціннісних орієнтацій в процесі професійної підготовки;
- забезпечення громадянських прав студентів в процесі професійної підготовки.

Формування ціннісного ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності необхідно здійснювати в контексті практичної діяльності студентів, а саме під час неперервної педагогічної практики, яка передбачає:

- виховання стійкого інтересу до професії, переконання в правильності вибору;
- формування у студентів професійних умінь та навичок, необхідних для успішного здійснення навчально-виховного процесу;
- розвиток у студентів потреби в самоосвіті та самовдосконалення професійних знань та вмінь;

- формування професійно-значущих якостей особистості майбутнього фахівця та розвитку активної позиції.

Таким чином, формування ціннісного ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності неможливо розглядати окремо від практик на I - III та випускному курсі, завдяки яким здійснюється занурення в предметно-просторове середовище, усвідомлення особливостей професійної діяльності, а також закріплення професійної діяльності на практиці та його прояв в поведінці студентів.

Саме в процесі педагогічної практики формування ставлення майбутніх педагогів до професійної діяльності як до соціально та особистісно значущої цінності передбачає:

- розкриття можливостей особистісного зростання, самореалізації особистості у даній професійній діяльності: кар'єра, професійна мобільність, престиж;

- визначення багатства професійної культури, що містить матеріальний (пряма залежність рівня прибутків від рівня знань, умінь та навичок) та духовний потенціал (свобода вибору, норми та правил ділової взаємодії, професійні знання та традиції);

- побудову процесу професійної підготовки студентів з урахуванням ціннісних орієнтацій студентів.

Важливою складовою ціннісного ставлення до професійної діяльності є усвідомлення особистістю соціального значення своєї професії. Стати професіоналом, гарним фахівцем своєї справи не можливо без розуміння важливості педагогічних спеціальностей, їх життєвої необхідності для суспільства. Свідоме прагнення бути корисним суспільству свідчить про активну позицію громадянина.

Педагогіка вищої професійної освіти має великий набір методів навчання та виховання, застосування яких може сприяти успішному здійсненню процесу професійної підготовки. Разом з тим практика вищої школи показує, що формальне застосування методів не дає бажаних

результатів у галузі виховання ціннісного ставлення до професійної діяльності. Обґрунтування вибору форм та методів, спрямованих на формування ціннісного ставлення студентів до професійної діяльності, дозволяє ефективно досягнути бажаного результату.

За результатами аналізу досвіду роботи педагогічних освітніх закладів доцільно використовувати такі форми та методи у процесі професійного виховання: професійні тижні факультетів, зустрічі з відомими вчителями і керівниками закладів освіти, професійні клуби, професійно-педагогічні центри, «Ярмарки знань», презентації спеціальностей, предметні олімпіади, професійні конкурси, тижні педмайстерності тощо. Така робота проводиться, зазвичай, силами студентів, тому розвиває їх самостійність, активність, підприємливість, творчість. Окрім того, такі форми роботи сприяють формуванню стійкого інтересу до майбутньої професійної діяльності, об'єктивній самооцінці, саморефлексії, виявлення ступені їх особистісних якостей вимогам вибраної спеціальності. У процесі реалізації змісту професійного виховання відбувається поглиблення уявлень майбутніх педагогів про найважливіші, екзистенційні питання людського буття, про минуле й майбутнє країни, громадянську та професійну честь, гідність, відбувається закріплення в особистих переживаннях та емоціях відчуття радості комфорту, задоволення від виконаної роботи, її творчого характеру, її соціально необхідних результатів.

Значною для професійного росту майбутнього фахівця є організація та проведення екскурсій в музей педагогічного університету, в навчальні заклади, де студенти знайомляться з найкращими педагогами, досягненнями вчителів-практиків, викладачів ВНЗ.

Такі методи виховання як розповідь, бесіда, переконування, приклад, авторитет, самоаналіз, самопостереження, самовиховання, самоконтроль, самокритика та інші способи впливу сприяють формуванню емоційно-вольової стійкості студентів, професійної та моральної самосвідомості, та

творчого ставлення до професійної діяльності і реалізації ціннісних орієнтацій студентів на спілкування, пізнання, творчість та професію.

Висновки. Отже, процес формування у майбутніх педагогів ціннісного ставлення до професійної діяльності забезпечується такими педагогічними умовами: поетапне здійснення підготовки студентів на основі взаємозв'язку теорії і практики, інтеграції професійно орієнтованих дисциплін, диференційованого підходу до вибору методів педагогічного впливу відповідно до рівня професійної готовності студентів; застосування особистісно орієнтованих та інтерактивних методів і форм навчання студентів; впровадження різнорівневого змісту навчальних і практичних завдань, відповідно до набутих знань та умінь студентів; проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах; активізація самостійної роботи студентів з використанням комплексно-диференційованих програм; налаштування студентів на саморозвиток, самовдосконалення, творчу самореалізацію.

Література

1. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности : учеб. пособие для вузов / Громкова М.Т. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.
2. Дробницкий О.Г. Некоторые аспекты проблемы ценностей / О.Г.Дробницкий // Проблема ценности в философии. – М. : Политиздат, 1966. – 248 с.
3. Дуранов М.Е. Профессиональная направленность студентов / Дуранов М.Е. – Магнитогорск : МГПИ, 1992. – 118 с.
4. Кирьякова А.В. Теория ориентации личности в мире ценностей / Кирьякова А.В. – Оренбург, 1996. – 169 с.
5. Кремень В.Г. Якісна освіта і нові вимоги часу / В.Г.Кремень // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – К. : Педагогічна думка, 2007. – Т. 1. – С. 11–24.
6. Мясичев В.Н. Психология отношений / Мясичев В.Н. – М. : Наука, 1995. – 358 с.
7. Огнев`юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / Огнев`юк В.О. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.

8. Сластенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В.А.Сластенин, Г.И.Чижакова. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
9. Хухлаева О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Хухлаева О.В. – М. : Академия, 2002. – 208 с.